

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ИСТОРИЈА И ЗНАЧАЈ ПРИЗРЕНСКЕ БОГОСЛОВИЈЕ

(поводом 140. годишњице од оснивања)

Приредио
Славиша Недељковић

Ниш 2013.

ЦРКВЕНЕ ПРИЛИКЕ У СТАРОЈ СРБИЈИ ОД УКИДАЊА ПЕЋКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ ДО ВЕЛИКЕ ИСТОЧНЕ КРИЗЕ (1766–1878)²

Сажетак: У раду је указано на црквене прилике у Старој Србији под османском влашћу, посебно на простору Рашко-призренске митрополије, у хронолошком оквиру од укидања Пећке патријаршије 1766. до Берлинског конгреса 1878. године. Први део рада посвећен је утврђивању тачног хронолошког редоследа митрополита у Рашкој и Призренској митрополији, пре и после њиховог спајања у једну епархију. У наставку је указано на улогу Васељенске патријаршије у сложеним околностима у којима је опстајала Рашко-призренска митрополија. Дати су основни биографски подаци о њеним архијерејима и улози коју су у епархији имали. Указано је, такође, и на однос османских власти и Арбанаса исламске вере према православним Србима, као и на стање неких од значајнијих манастира, пре свега Високих Дечана и Студенице. Тежиште рада је на истраживању услова у којима је настала једна од најугледнијих српских просветних институција, Призренска богословија.

Кључне речи: Рашко-призренска митрополија, Васељенска патријаршија, Османско царство, православље, митрополити, манастири, верници

У време настанка Призренске богословије, чије је оснивање било најзначајнија тековина просветне и црквене делатности у Старој Србији, на том простору постојала је уређена епархијска и парохијска мрежа, а Османско царство је већ било у реформским процесима. Међутим, ти процеси нису били подједнако успешни у свим деловима царства, а Косово и Метохија, као централни део Старе Србије, били су у значајној мери изложени безакоњу како арбанашких фисова, тако и неких државних органа, јер су представници централне власти често били корумпирани и без ауторитета. Зато је, за боље разумевање околности настанка Богословије, неопходно сагледати и стање у коме су се на том простору налазили како православна црква, тако и њени верници, готово искључиво Срби, у времену од укидања Пећке патријаршије до избијања Велике источне кризе. Тај хронолошки оквир битан је јер обухвата како оснивање српских школа и развој духовног живота уопште, тако и промене мреже

¹ nedjo.radosavljevic@gmail.com

² Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја „Европа и Срби (1804–1918), подстицаји и искушења европске Модерне“, бр. 177031, који се реализује у Историјском институту у Београду под руководством др Славенка Терзића, научног саветника. Аутор: Др Недељко В. Радосављевић, виши научни сарадник.

епархија и измену њихових граница. У том времену, значајно се мења верска и демографска слика Косова и Метохије, како досељавањем Арбанаса, тако и појачаном исламизацијом, а затим и арбанашењем дела српског народа. Након 1878, када је Кнежевина Србија постала независна држава, околности су се делом промениле јер је она преко своје конзуларне мреже и посланства у Цариграду могла да снажније утиче на црквене послове, што раније није био случај.

Током 19. века стање цркве у Старој Србији одређивало је више чинилаца: најважнији је био геополитички, и односио се на припадност тог простора Османском царству. Административна подела у држави, заснована на ејалетима (пашалуцима) и санџацима, условила је да простор Старе Србије буде подељен између Сарајевског санџака Босанског ејалета, као и Призренског и Крушевачког санџака, који су припадали Румелијском ејалету. У кратком периоду 1790–1817. део тог простора, Рашку област, обухватао је Новопазарски санџак, административна јединица која је постојала само 17 година, и такође улазила у састав Босанског ејалета.

Надлежност помесних православних цркава била је други важан чинилац. Све до укидања Пећке патријаршије 1766, област Старе Србије чинила је њен централни део, у коме се налазило и патријаршијско средиште. Међутим, након њеног укидања и припајања свих њених епархија Васељенској патријаршији, дошло је до одређених промена у епархијској структури.

Етничка карта Старе Србије такође се битно одражавала на стање у коме се налазила православна црква на том подручју. За разлику од Београдског пашалука, у коме су православни Срби чинили око 90% становништва, или Босанског пашалука, насељеног православним и муслиманским становништвом словенског, углавном српског порекла, простор Призренског санџака у знатној мери био је насељен и несловенским албанским становништвом муслиманске вере. Такве околности, уз већ поменути слабост и корумпираност османских власти, које су поједини султани успевали да само накратко прекину војним експедицијама, додатно су отежавале положај православних Срба.

Сви поменути чиниоци условили су да простор Старе Србије у великој мери буде различит од других области које су насељавали Срби, и то до те мере да се неки историјски процеси који су изменили геополитичку слику Балканског полуострва (Српска револуција, Грчки устанак), у средишњем делу Старе Србије, на Косову и Метохији, готово нису ни осетили.

Крајем седамдесетих година 18. века, православна црква на простору Рашке области и Косова и Метохије била је организована у две епархије – Призренску митрополију и Рашку митрополију. За Призренску митрополију је у српској историографији преовладало погрешно мишљење да је створена након укидања Пећке патријаршије, како би додатно био обезвређен значај старог патријаршијског средишта у Пећи. То мишљење засновано је на два прворазредна извора, чија аутентичност није спорна. Први је *Споменица призренског митрополита Гаврила из 1766*, којим га Васељенска патријаршија поставља за призренског митрополита, а други ферман којим је његов избор потврђен од султана.³ Из Гаврилове споменице јасно је да је простор При-

³ У *Споменици* призренског митрополита Гаврила од 22. септембра 1766, издатој од Васељенске патријаршије, наводи се да се Призренска митрополија тада *први пут установљава*. У њој се, такође, тврди да су места у њеном саставу претходно непосредно припадала *архиепископу*

зренске митрополије у тренутку укидања Пећке патријаршије био под непосредном управом патријарха, конкретно Калиника II. Међутим, пре тога није увек била таква ситуација. Други извори, такође прворазредни, потврђују раније постојање Призренске митрополије. У спису *О Архиепископији Пећској и њој потчињеним епархијама*, насталом 1706. године, јерусалимски патријарх Доситеј Нотар помиње и призренског митрополита, мада не наводи његово име.⁴ У времену од 1731. до 1735. у изворима помиње се призренски митрополит Исаија Димитријевић Туцак⁵, а нешто касније, 1756, и призренски митрополит Василије.⁶ Након митрополита Василија, митрополија је вероватно била под непосредном управом пећких патријараха.

Зато навод у *Споменици* митрополита Гаврила из 1766. да се *Призренска митрополија први пут установљава* може значити да се то први пут дешава у оквиру Васељенске патријаршије. Тако би се могла објаснити та формулација, која са дистанце од 246 година не изгледа довољно јасно. Међутим, она је настала за потребе савременог тренутка, а не будућих читалаца, па је због тога тако треба и посматрати. Оно што је, дакле, сасвим извесно је чињеница да је Призренска митрополија постојала и пре 1766. године. Поред предела Косова и Метохије, у њеном саставу биле су и области Скадарског санџака. Ради се о граду Скадру са залеђем, басену Скадарског језера, приморју до млетачке границе на северу (Бар, Улцињ), Подгорици са околином.

Постојање Рашке митрополије, која се често назива и Новопазарска, било је неспорно. То је била епархија мањег територијалног опсега, али високог угледа. Неки од српских патријараха претходно су били рашки митрополити. Њена територија обухватала је простор око Новог Пазара, Сјенице, Тутина, Трговишта, Бијелог Поља, Берана и Нове Вароши, укључујући и целу Старовлашку нахију. То су биле две најзначајније епархије у Старој Србији. Источно, на њих се надовезивала Нишка митрополија, која је обухватала простор Крушевачког санџака, а југоисточно Скопска митрополија.

Ферман издат митрополиту Гаврилу 13 (24) септембра 1766. године садржи све привилегије и имунитете које је он као носилац архијерејског достојанства имао. Османске власти су добијање патријаршије или митрополије на управу посматрале прагматично, као давање добра у закуп,⁷ иако су уважавале верске специфичности, па је ферман који је добио призренски митрополит Гаврило добар пример повеље те врсте. Расположиви извори не дају податке о томе до када је био на челу Призренске митрополије. Извесно је да га је наследио митрополит Софроније, Грк који није поклањао довољно пажње обичајима средине у коју је дошао, и који је настојао да се у при-

пећком. Д. Алексијевић, *Прилози за историју српске цркве*, Весник Српске цркве за 1909, Београд 1909, 760–762. Османска власт такође је ферманом од 24. септембра те године потврдила Гаврила за призренског митрополита. У ферману се наводи да у састав његове митрополије улазе области Призрена, Новог Брда, Приштине, Пећи, Вучитрна и Ђаковице. И. С. Јастребов, *Податци за историју српске цркве*, Београд 1879, 6.

⁴ Алексијевић, *Прилози за историју српске цркве*, Весник СЦ за 1908, Београд 1908, 295–296.

⁵ С. Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд – Подгорица – Крагујевац 1996, 207–208.

⁶ Исто, 61.

⁷ Закуп са потпуним имунитетом, *сербестијат*.

зренској цркви за десном певницом пева на грчком језику. У православној литургијској пракси и словенски и грчки језик су некада коришћени током исте службе. Међутим, у времену када је сећање на угашену српску Пећку патријаршију било веома снажно, интензивно настојање једног архијереја Грка који међу верницима није имао висок морални углед да уведе грчки језик, схваћено је као напад на српску народност. После физичког обрачуна са призренским Србима, он је напустио епархију. Петар Костић наводи да је Софроније касније постао јерусалимски патријарх, што су тврдили и Срби из Призрена који су ишли на ходочашће у Свету Земљу.⁸ На челу Јерусалимске патријаршије као Софроније V Јерусалимски био је од 1771. до 1775. године.⁹

Након Софронија управу над Призренском митрополијом вероватно је вршио неки од суседних митрополита. Мада је у српској историографији преовладало мишљење да је Софронија наследио митрополит Јевсевије,¹⁰ није било тако. Године 1781, 1 (12) јула, настао је натпис у олтару цркве Светих Врачева у селу Зочиште, у коме се наводи да је тог дана у њој служио митрополит Јоаникије, уз саслужење свештеника Милоша и једног ђакона, чије се име не помиње.¹¹ У том натпису за Јоаникија се изричито каже да је *архијереј призренски*¹², што је чињеница која у историографији није довољно наглашена. На основу тог натписа као и неких секундарних записа, Петар Костић је исправно закључио да је Јоаникије 1781. постао призренски митрополит, али је направио грешку сматрајући да је митрополит Јевсевије био на челу Призренске митрополије пре њега, и да је умро пре 1781. године.¹³ Јевсевије је, међутим, умро 1789. или почетком 1790. и то као призренски митрополит.¹⁴ Митрополит Јоаникије, Србин из села Тулеж у Београдској нахији, претходно је 1779. изабран за викарног епископа дабробосанског митрополита Кирила,¹⁵ и то је вероватно остао до 28. марта 1780, када је у Дабробосанску митрополију дошао нов митрополит, Пајсије.¹⁶ На основу тих чињеница може се дати и одговор на сложено питање хронолошког редоследа призренских митрополита. Између 28. марта 1780, када је у Сарајево дошао нов дабробосански митрополит, и 1 (12) јула 1781, када је настао натпис у Зочишту, Јоа-

⁸ П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у веку (са успоменама писца)*, Београд 1928, 8.

⁹ sr.wikipedia.org/sr/Списак_јерусалимских_патријарха. Списак је сачињен на основу званичних података Јерусалимске патријаршије.

¹⁰ Чињеницу да је Јевсевије био Софронијев наследник прво је прихватио Петар Костић. Костић, *нав. дело*, 8. Костићеву тврдњу прихватио је, између осталих, и Сава Вуковић, истакавши, међутим, јасно да се не зна тачно време када је Јевсевије дошао на чело Призренске митрополије. Вуковић, *нав. дело*, 215.

¹¹ *Исто*, 234.

¹² Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи 3*, Београд 1905, запис 5889, 214.

¹³ П. Костић, *нав. дело*, 8.

¹⁴ И. С. Јастребов, *нав. дело*, 32.

¹⁵ *Исто*, 28–29. Викарни епископи у Дабробосанској (Сарајевској) митрополији носили су титулу митрополит кратовски, што није било ни у каквој вези са Ћустендилском (Штипском, Кратовском, Коласијском, Бањском...) митрополијом.

¹⁶ С. Кемура – В. Ћоровић, *Прилози за историју цркве у Босни и Херцеговини у XVIII и XIX столећу*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини 24, Сарајево 1912, док. 7, 422.

никије је од Васељенске патријаршије постављен и од султана потврђен за призренског митрополита.

На челу Призренске митрополије Јоаникије је остао до 1784, када је изабран за рашког (новопазарског) митрополита. Претходно је на челу Рашке митрополије био митрополит Никодим, који је на основу наредбе садржане у ферману од 10. маја 1784.¹⁷ заједно са *већилом* (вероватно протосинђелом) Димитријем под стражом послат у Цариград. У том ферману се наводи да се Никодим много задужио на рачун манастира, и да није измирио своје дугове према Патријаршији, на чије писане захтеве није ни одговарао. Из тога се може закључити да је митрополит Никодим смењен по одлуци Васељенске патријаршије, а да га је након тога наследио дотадашњи призренски митрополит Јоаникије. То се могло десити само после поменутог датума, а како на Јоаникијевом архијерејском печату стоји угравирана 1784. година, очигледно је те године добио царски берат и патријаршијску синђелију.¹⁸

Наведени подаци разрешавају и питање у ком временском раздобљу је на челу Призренске митрополије био митрополит Јевсевије. *Terminus post quem* његовог постављања за призренског митрополита је, дакле, 1784. година. Међутим, рашки митрополит Јоаникије поново је преузео управу над Призренском митрополијом већ 1790, када је рукоположио свештеника Арсенија из Призрена или његове околине.¹⁹ На синђелију дату том свештенику Јоаникије је ставио печат на коме стоји податак да је он рашки митрополит, са урезаном 1784. годином, када је ступио на њен архијерејски престо. У Васељенској патријаршији је, и поред разуђености простора који је обухватала и великог броја митрополија, увек вођено рачуна о томе да због смрти или одсуства митрополита нека од њих не буде лишена архијерејског старања. Зато је, после Јевсевијеве смрти, бригу над Призренском митрополијом поново поверила митрополиту Јоаникију, који је добро познавао прилике у њој, све до решења питања постављања новог архијереја. Међутим, тешке прилике на том простору, епархијски дугови, удаљеност од важнијих грчких центара, вероватно су довели до тога да не буде једноставно пронаћи кандидате који би били заинтересовани за ту епархију. Митрополит Јоаникије је, тако, у исто време управљао и Рашком и Призренском митрополијом.

Формалну одлуку да се рашком митрополиту Јоаникију повери управа и над Призренском митрополијом османске власти донеле су на молбу Васељенске патријаршије, али и у свом интересу, како би се трајно решило питање одговорности за прикупљање пореза којим је та епархија била задужена, пошто након смрти призренског митрополита Јевсевија није постављен нов архијереј на његово место. То је учињено бератом од 1. априла 1808.²⁰ Време смрти митрополита Јевсевија се не наводи, сем да је епархија *одавно остала удова*. Спајање митрополија било је у почетку оличено у једном митрополиту, али су оне и касније наставиле своје постојање обједињене, као Рашкопризренска митрополија. С обзиром на њихову појединачну величину, Рашка митрополија била је припојена Призренској.

¹⁷ 19. цемази ул ахир 1198. по муслиманском календару.

¹⁸ И. С. Јастребов, *нав. дело*, 26–27.

¹⁹ *Исто*, 32–33; П. Костић, *нав. дело*, 8.

²⁰ 4. сефер 1223 по муслиманском календару. Јастребов, *нав. дело*, 32–33.

Међутим, да се радило о формалном чину којим је само потврђено постојеће стање, указује више извора. Први доказ који недвосмислено потврђује да је митрополит Јоаникије преузео управу над Призренском митрополијом налази се у ферману Селима III из септембра или октобра 1793, којим се пећком кадији налаже да не прави сметње око поправке цркве у Пећи, граду који, како се наводи, *принадлежи Новопазарском санџаку*.²¹ Исти султан је 1796. потврдио Јоаникијева права у Призрену, Новом Брду, Приштини, Вучитрну и другим местима, што такође говори у прилог томе да је он својом личношћу већ обједињавао обе епархије.²² Најзад, у писму скадарској црквеној општини од 8. (20) августа 1805, Јоаникије се потписује као *Божјом милошћу православни митрополит новопазарски, призренски и скендеријски*.²³

Постављање митрополита Јоаникија за викарног епископа у Сарајевској митрополији 1779, потом за призренског митрополита 1780. или 1781, затим рашког митрополита 1784, и поверавање бриге о Призренској митрополији након смрти његовог наследника митрополита Јевсевија, отвара и важно питање о ставу Васељенске патријаршије према Србима и другим Словенима у њеној јерархији. Доминација грчких архијереја у српским епархијама била је очигледна, али је мишљење да су једино они били заступљени нетачно. Васељенска патријаршија је и после укидања аутокефалности Пећке патријаршије оставила на челу појединих епархија архијереје Словене који су се у њима налазили. Штавише, неки од њих, попут ученог и веома одговорног дабробосанског митрополита Серафима, били су и потписници молбе за укидање Пећке патријаршије, вероватно из побуда да се коначно заустави њено пропадање и задуживање.²⁴ Поред њега, и црногорски митрополит Сава Петровић потврђен је у свом звању.²⁵

Васељенска патријаршија очигледно је добро проценила да епархијама у Старој Србији, пре свега Рашком и Призренском митрополијом, најбоље може да управља митрополит Србин, и то је један од доказа да је још у 18. веку умела да покаже да није искључива, и да етничка припадност појединих митрополита није увек била одлучујући чинилац приликом њиховог избора. Јоаникијев избор за призренског, а потом рашког митрополита, коме је убрзо поново поверена и Призренска митрополија, указује управо на то. Брига о самој епархији и верницима у њој није било нешто што се није могло очекивати од најугледније помесне цркве, чији је ауторитет био признат чак и изван граница Османског царства, па и у Руској царевини.

Митрополит Јоаникије је у тренутку спајања Призренске и Рашке митрополије у једну епархију био већ доказан епископ. Његово образовање било је за савремене прилике добро. Поред свог језика говорио је и писао грчки,²⁶

²¹ Исто, 30. Овде се, очигледно, мислило на духовну власт митрополита, а никако на Новопазарски санџак. У раду османских канцеларија такве грешке су се дешавале.

²² Исто, 31. Његово име у документу се не помиње, већ само митрополит новопазарски, али је то могао бити једино митрополит Јоаникије.

²³ Исто, 31–32.

²⁴ Н. Радосављевић, *Шест портрета православних митрополита 1766–1891*, Београд 2009, 15.

²⁵ Н. Радосављевић, *Ужичко-ваљејска митрополија 1739–1804*, Ваљево 2000, 38.

²⁶ Јастребов указује на то да је нека писма потписивао на грчком, иако је њихов садржај био српски или црквенословенски. И. С. Јастребов, *нав. дело*, 32.

јер другачије не би могао да комуницира са патријаршијским центром, а с обзиром на околности у којима је деловао могуће је да је знао и турски и шиптарски језик. Већ од 1790. под његовом духовном влашћу нашао се велики простор, од Старог Влаха на северу до Скадра на југу. Цела Рашка област, која се до тада налазила у сарајевском санџаку Босанског ејалета, Косово и Метохија у саставу Призренског санџака Румелијског ејалета, као и Скадарски санџак, били су у саставу Рашко-призренске митрополије. Тај широки простор у значајној мери је био планински, и при тадашњим саобраћајним могућностима било је веома тешко да се обиђе, а митрополит Јоаникије старао се да свуда подједнако добро врши своју духовну мисију. Његов рад додатно је отежавала чињеница да је морао да комуницира са локалним властима у више санџака и у два ејалета, што је било веома сложено.

Простор под његовом управом био је етнички и верски разнолик. Док су у старој Рашкој митрополији живели углавном православни Срби и њихови сународници муслиманске вере, и мали број Шиптара католика насељених после 1737, који су после највише десет година примили ислам (Хоти, Клименти), на Косову и Метохији и у Скадарском санџаку живео је велики број Арбанаса муслимана. Са православним Србима и словенским муслиманима они нису имали пуно сличности, а њихова доминантна припадност исламу, некад само формална, коришћена је за остваривање личних и племенских амбиција, које су делом ишле на штету православних.

Муслимани Арбанаси, организовани у племенско друштво (фисови), почели су да у значајнијем броју насељавају Косово и Метохију након прве Велике сеобе Срба 1690. У теократском друштву, какво је било османско, њима је био отворен државни апарат у који су постепено продирали.²⁷ У државним структурама они су углавном радили за своје племе, и нису увек спроводили наредбе централних власти. Исламизација Срба на простору Косова и Метохије није почела њиховим насељавањем. Ње је било и раније, али су Албанци својом бројношћу и наступом извршили асимилацију значајног дела словенских муслимана. Тај процес појачан је након укидања Пећке патријаршије, јер Васељенска патријаршија и њени архијереји нису увек разумели прилике на Косову и Метохији. Исламизација је тако прерасла у албанизацију нових муслимана. Остаци неких обичаја код арнаутских племена, попут чувања сећања на крсну славу, потврђују њихово порекло. Они су, међутим, у великој мери били носиоци притиска на православне Србе.²⁸ Ипак, и поред арбанашке експанзије, према попису који је 1838. сачинио Јозеф Милер, добро информисан дугогодишњи лекар пећког паше, у градовима Метохије (Пећ, Призрен, Ђаковица) било је 31.650 Срба и 23.650 Арбанаса. Уза све недостатке ових података (како су посматрани исламизовани Срби, да ли су у број муслимана били укључени жене и деца...), јасно је да је популација православних Срба и даље била велика и стабилна.²⁹

За разлику од Арбанаса, српски муслимани Горе, чија је исламизација извршена крајем 18. и током 19. века, имали су добар однос са својим суна-

²⁷ Д. Т. Батаковић, *Косово и Метохија, историја и идеологија*, Београд 2007, 39–40.

²⁸ Исто, 41–43.

²⁹ А. Марковић Новаков, *Православна српска богословија у Призрену (1871–1890)*, Ниш 2011, 14.

родницима који су остали у православној вери, и нису показивали тежњу ка моћи, која је могла бити остварена уласком у државни апарат. Радило се, дакле, о два сасвим различита односа две групе муслимана према православним Србима. А процес арбанашења био је отворен чак и преко Албанаца римокатолика.³⁰

То су биле околности у којима су православни хришћани, па и митрополит Јоаникије, морали да опстану. Због тога су тражили начин како да са неким локалним арбанашким првацима успоставе добар однос. Пример таквог односа види се на манастиру Високи Дечани. Добра угледног манастира повремено су била плењена, али је његово братство ипак успевало да опстане. Игуман Хаџи Данило Кажанегра, који се на његовом челу налазио у време избијања Првог српског устанка, успео је да уз помоћ неких од угледних арбанаса, са којима је одржавао добре односе, сачува манастир и његове драгоцености.³¹

Митрополит Јоаникије подржао је братство Студенице у настојању да изврши његову обнову, након што је тај манастир спаљен и опљачкан од османске војске у време последњег хабзбуршко-османског рата, који је трајао од 1788. до 1791. године.³² За време тог сукоба Јоаникије је остао уз своје вернике, и очигледно се није одазвао на позиве које је хабзбуршка војска пућивала Србима да дигну устанак, до кога је и дошло. Да је тако потврђује чињеница да је остао на свом положају након рата, као и то што су османске власти потврдиле његову управу и над Призренском митрополијом. Он је очигледно правилно схватио своју улогу: његов задатак био је да врши духовну мисију и штити вернике представљајући их пред османским властима, а не да учествује у подизању устанака. Тако је поступио и у време Првог српског устанка, када је српска устаничка војска 1809. пренела своје операције и на простор његове митрополије у Рашкој области, док су београдски митрополит Леонтије и ужичковаљевски митрополит Антим Зепос активно подржавали устанике.³³

Митрополит Јоаникије умро је 26. новембра 1818. Сахрањен је у цркви Светог великомученика Георгија у Призрену, на десној страни припрате. На гроб му је постављена мермерна надгробна плоча, која је по несхватљивом,

³⁰ Батаковић, *нав. дело*, 46–47.

³¹ Батаковић, *Дечанско питање, друго, допуњено издање*, Београд 2007, 12–13.

³² У овом рату на хабзбуршкој страни учествовали су и посебни српски добровољачки одреди, фрајкори, састављени од локалног становништва, што је довело до тешких последица због османске одмазде. Манастир Студеница такође је страдао од османске новопазарске војске, која га је крајем 1789. опљачкала, а игумана Леонтија и још четири монаха одвела у затвор. Манастир је ослобођен на православној Божић (5. јануара 1790) од хабзбуршких формација састављених и од Срба, којим је командовао пуковник Михаљевић, такође Србин. Ову операцију водио је капетан Симић. Међутим, убрзо је напуштен, а монаси су са собом ка Београду понели мошти Преподобног Симона (Свети Краљ), односно краља Стефана Првовенчаног. В. Ђоровић, *Историја Срба*, Београд 2004, 508; В. Чубриловић, *Развитак сеоске самоуправе у Србији и борбе с Турцима*, Историја народа Југославије II, Београд 1960, 1292; С. Гавриловић, *Ка српској револуцији*, Историја српског народа IV/1, Београд 1986, 388–389; Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831, управа Васељенске патријаршије*, Београд 2007, 179.

³³ Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831, управа Васељенске патријаршије*, 103–112.

нехришћанском и нецрквеном наређењу једног од његових наследника, митрополита Партенија, уклоњена 1849, да би је касније обновио Сима Андрејевић Игуманов.³⁴

После смрти митрополита Јоаникија, Васељенска патријаршија показала је смисао за реалност и добро верника, и на чело Рашко-призренске митрополије поново поставила архијереја српске народности. То је био дотадашњи игуман манастира Високи Дечани – Захарије. У епископски чин рукоположен је у Цариграду 1819. и одмах потом посвећен за митрополита рашкопризренског и скендеријског.³⁵ То потврђује и година урезана на његовом архијерејском печату.³⁶ Захарије је у време рукоположења иза себе имао дуг монашки живот. Серафим Ристић наводи да је рођен у селу Винци код Куманова, и да је у Дечане дошао када му је било 12 година. Исти аутор наводи да је у чину јерођакона био 12, јеромонаха 20, а манастирског игумана такође 12 година.³⁷ Тачно време његовог рођења није могуће утврдити, али се највероватније ради о 1754. години.³⁸ Захарије је био један од најбољих ученика угледног дечанског игумана, Хаџи Данила Кажанегре Паштровића.³⁹ Још као јеромонах у времену од 1794. до 1797, ишао је на ходочашће у Свету Земљу.⁴⁰ Пре тог путовања, сакупљао је милостињу за манастир по бугарским земљама.

Захаријево добро образовање, иако несистематски стечено, а свакако и знање грчког језика и писма, као и чињеница да је потицао из локалне средине, сигурно су утицали на то да га након смрти дотадашњег митрополита Јоаникија Свети синод Васељенске патријаршије рукоположи у архијерејски чин и одреди за његовог наследника. Границе Рашко-призренске митрополије остале су и у његово време непромењене, а он је и даље посебну бригу водио о братству манастира Високи Дечани, у коме је провео највећи део живота. Овај митрополит издао је 9 (21) јула 1820. године синђелију на црквенословенском језику свештенику Ђорђу за парохију при цркви у Кућанима. Титула коју је на почетку навео гласила је *Милошћу Божјом митрополит светорашки и призренски и скендеријски и прочих*.⁴¹

У време избијања грчког устанка 1821, када је неповерење османских власти према хришћанима било велико, а васељенски патријарх Григорије V обешен на улазу у Патријаршију, митрополит Захарије је, заједно са протосинђелом Калиником, ухапшен и држан у затвору у Призрену око годину

³⁴ Костић, *нав. дело*, 10; Стојановић, *Стари српски записи и натписи 2*, запис 3982, Београд 1903, 360; П. Срећковић, *Владике – фанариоти Рашко-призренске епархије 1818–1854. год*, Београд 1881, 3–4; Вуковић, *нав. дело*, 234.

³⁵ Батаковић, *Дечанско питање*, друго, допуњено издање, 13.

³⁶ М. Ђ. Милићевић, *Прилози за историју Рашке митрополије*, Споменик СКА X, Београд 1891, док. 10. стр. 23.

³⁷ *Дечански споменици*, скупио и издао архимандритъ дечански Серафимъ Ристићъ (у даљем тексту С. Ристић, *Дечански споменици...*), Београд 1864, 54.

³⁸ Г. Гарић, *Захарије Дечанац*, СБР III, Нови Сад 2007, 850–851.

³⁹ Батаковић, *Дечанско питање*, 13.

⁴⁰ Гарић, *нав. дело*, 851.

⁴¹ Парохија је обухватала села Кућане, Негбину, Сјеништа и Бурађу. Милићевић, *нав. дело*, док. 10, 23

дана.⁴² Иако на простору његове митрополије није било одјека грчког устанка, према православним хришћанима расла је нетрпељивост као и у другим деловима Османског царства. Неколико дечанских монаха тада је убијено.⁴³ Случај митрополита Захарија није био усамљен у српским земљама. Хапшења владика било је на подручју Босанског пашалука (митрополити сарајевски, зворнички и херцеговачки), који су једно време провели у затвору у Травнику, одакле су упутили прокламације верницима да остану мирни и одани земаљским властима.⁴⁴ У српским областима једино су митрополити у Црној Гори и у Београдском пашалуку били поштеђени репресивних мера те врсте. Захваљујући све чвршћем утицају кнеза Милоша, два митрополита, ужичко-ваљевски Герасим Домнин, и београдски Агатангел, само су кратко задржани од османских власти а затим су пуштени, након чега су такође верницима упутили прокламације да остану мирни, и то у два наврата, 1821. и 1823. године. Ипак, из предострожности, све скупочене ствари из београдске цркве склоњене су на сигурно место.⁴⁵

Митрополит Захарије је након изласка из османског затвора наставио своју духовну мисију, иако је једва оздравио јер се током боравка у затвору разболео. Природа његове болести у савременим изворима није описана, али чињеница да је по изласку из затвора мислио да је на самрти, указује на то да је она била тешка. У ослобађању митрополита Захарије је, како сматра Петар Костић, помоћ пружио и ђаковачки паша.⁴⁶ Митрополит Захарије умро је 15 (27) марта 1830.⁴⁷ Сахрањен је иза олтарске апсиде манастирске цркве у Дечанима.⁴⁸ Наследио га је митрополит Ананије, који је претходно био на челу Скопске митрополије.

У време митрополита Захарије, на подручју Рашко-призренске митрополије је и поред тешких околности дошло до даље обнове црквеног и просветног живота. То се види и из великог броја нових црквенословенских књига, превасходно руског порекла. За разлику од подручја које се ослањало на Саву и Дунав, оне су на подручје Рашко-призренске митрополије долазиле углавном секундарним, левантским путем, преко Свете земље и Свете горе, тако што су биле купљене или добијене на поклон од руских монаха. С књигама у вези биле су и школе при црквама и манастирима, али и појава

⁴² Ристић, *нав. дело*, 55. Петар Костић сматра да је митрополит у затвору провео око три месеца, Костић, *нав. дело*, 12.

⁴³ Батаковић, *Дечанско питање*, 13–14.

⁴⁴ Прокламација сарајевског митрополита прво је прочитана у сарајевској цркви. Радосављевић, „Вести о Православној цркви у Босанском пашалуку у извештајима кнезу Милошу из Ужичке нахије и Ужичког окружја (1816–1839)“, *Зборник Матице српске за историју* 74, Нови Сад 2007, 108.

⁴⁵ Да се кнезу Милошу није у потпуности веровало сведочи и писмо великог везира новом патријарху од 7. маја 1821, којим га обавештава да су у Србији три [?!] митрополита задржана, и наређује му да пажљиво надгледа и кнеза и све духовништво. Исти, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831, управа Васељенске патријаршије*, 139. С обзиром на то да су на простору Београдског пашалука постојале две епархије, није јасно ко је био трећи задржани митрополит.

⁴⁶ Костић, *нав. дело*, 12.

⁴⁷ Ристић, *нав. дело*, 55.

⁴⁸ Гарић, *нав. дело*, 851.

књиговезачког заната. Занимљив пример из тог периода потиче из Гусиња. На првој унутрашњој страни једне од богослужбених књига која се чува у Гусињској цркви, сачуван је запис следеће садржине: *Сију Божественују књигу Летургију повеза грешни Христу раб Вуле Стојановић у Гусињу, 1824, фе[вр]арија 8.*⁴⁹ Поред више књига, у гусињској цркви чува се и дуборез са представом пећког манастира и низ икона из тог периода.⁵⁰ Чињеница да се у Гусињу неко бавио повезивањем књига и израдом дубореза, говори да је црквени живот на том простору био развијен, али се посредно открива и демографска слика тог краја. Статистичких података о томе нема. Међутим, без значајног броја православних становника, у Гусињу не би било ни цркве, нити би било потребе да се неко бави и књиговезачким пословима.

Време смрти митрополита Захарије јасно је утврђено, али није сасвим сигурно да је, с обзиром на то да је био стар и болестан, активно вршио митрополитску дужност у последњој години живота. На то је, говорећи о његовом наследнику, митрополиту Ананију, указао и Сава Вуковић. Ананије је био на челу Скопске митрополије у времену од 1820. до 1828. На основу његовог печата на синђелији свештеника Неша Поповића, каснијег јеромонаха манастира Бање код Прибоја, на коме је урезана година 1828, може се претпоставити да је можда већ тада он преузео управу над Рашко-призренском митрополијом.⁵¹ Међутим, на сличним документима које је касније издавао, на печату се јасно види утиснута 1829. година.⁵²

Митрополит Ананије управљао је Рашко-призренском митрополијом у време када се мења геополитичка слика на простору јужно од Саве и Дунава, што ће се одразити и на подручје под његовом духовном влашћу. Када је 1830. формирана Кнежевина Србија, било је предвиђено да шест нахија изван Београдског пашалука, које су у време Првог српског устанка биле у устаничкој држави, уђу у њен састав. Тако се отворио простор за провизоријум у једном делу Рашко-призренске митрополије. Духовна власт митрополита Ананија, као и световна османска власт, биле су још увек чврсте, али је било питање времена када ће Старовлашка нахија бити припојена Кнежевини Србији. То је знао и митрополит Ананије, па је српског кнеза консултовао око свих важнијих питања, све до давања појединих парохија свештеницима.

У времену од 1831. до 1833, простор Рашко-призренске митрополије претрпео је ратна разарања због побуне Хусеина Градашчевића и локалне акције за прикључење Старог Влаха Кнежевини Србији. Због тога је улога митрополита Ананија постала још одговорнија, јер је морао да делује да сачува вернике и од побуњеника, и од регуларних османских трупа, а на граници Кнежевине већ су стајали наоружани српски одреди. Градашчевићева побуна угушена је 1832, али је однос власти према православним поданицима и поред њихове лојалности централним властима постајао све суровији.

Када је реч о митрополиту Ананију, сачувана је и жалба становника дела Старог Влаха, потписана од кнеза Николе Ивањца 26. јануара (7. фебру-

⁴⁹ Књига се чува у цркви у Гусињу.

⁵⁰ Дуборез је припадао цркви у Калудри.

⁵¹ Вуковић, *нав. дело*, 14.

⁵² Милићевић, *нав. дело*, док. 11, 23; док. 12, 24. На једном од његових печата, који садржи текст на грчком и на османскотурском језику, наведена је 1245. година исламског календара, што одговара 1829/1830. години.

ара) 1832, у којој се тврди да је од њих захтевао већу мирију него у неким другим крајевима епархије, али да становници тог краја нису у могућности да испуне његове захтеве, јер су у време поменутих сукоба много осиромашили. Ова жалба упућена је кнезу Милошу Обреновићу, који је из сенке снажно утицао на збивања у Старовлашкој нахији, што додатно показује у ком правцу су се развијали догађаји.⁵³ Одговор на ово писмо није сачуван, али се може претпоставити да се митрополит није оглушио о могуће препоруке Кнеза Милоша, на шта указује и његово касније деловање. Када је 1833. године Старовлашка нахија припојена Кнежевини Србији и извршена нова демаркација границе, део села која су до тада припадала Рашко-призренској митрополији су, сагласно територијалној организацији аутономне Српске митрополије⁵⁴, требало да буду припојена њеној Ужичкој епархији. Митрополитима рашко-призренском, видинском и зворничком било је допуштено да 1834. прикупе димницу за претходну годину и у областима припојеним Кнежевини, које су до тада биле под њиховом духовном влашћу. Након тога, на истоку и југоистоку Србије формирана је Тимочка епархија, док је Старовлашка нахија припојена Ужичкој епархији. Ананије је, међутим, тим делом митрополије управљао и почетком 1834, што се види из синђелије коју је дао свештенику Николи (Николају) за кућанску парохију 14 (26) јануара 1834.⁵⁵ Тако је после дужег времена, поново дошло до промене епархијских граница Рашко-призренске митрополије.

Исте 1834. године, 20. фебруара, у Ивањици је уследило полагање заклетве житеља Старог Влаха кнезу Милошу Обреновићу. У извештају о том догађају Василије Димитријевић, изасланик кнеза Милоша, истиче и то да је свечаности присуствовао и *призренски архиепископ Ананије*, који је служио свечану литургију, освештао водицу и, како даље пише, показао искрену радост због ослобођења дела својих верника, али и тугу што је највећи део њих ипак остао под непосредном османском влашћу. Овој свечаности присуствовали су свештеници, кнезови и народ из ослобођених крајева, а прву здравицу дао је управо поменути митрополит.⁵⁶ Хришћанско ослобођење од непосредне османске власти очигледно је била идеја за коју је митрополит показао разумевање. И ти догађаји доприносе бољем осветљавању личности овог митрополита. Он је био архијереј потпуно одан Васељенској патријаршији, али је разумео жеље својих српских верника за ослобођењем, што чак није ни скривао. О његовом понашању на полагању те заклетве османске власти су свакако имале информације, али нема података који би указивали на то да је због тога био кажњен.

Извори из Ананијевог времена потврђују да је он знао српски језик и да се њиме служио у комуникацији и са верницима и са кнезом Милошем Обреновићем, али и карловачким митрополитом Стефаном Стратимировићем у Хабз-

⁵³ *Књажевска канцеларија, Ужичка нахија (1831–1839), књига друга (документи)*, прир. Н. Радосављевић, Београд / Ужице 2006, док. 382, 48.

⁵⁴ Пуно име ове аутономне цркве било је Православна црква у Кнежевини Србији.

⁵⁵ Милићевић, *нав. дело*, док 11. стр. 23–24.

⁵⁶ *Књажевска канцеларија, Ужичка нахија (1831–1839), књига друга (документи)*, док. 504, 176–182.

буршкој монархији.⁵⁷ Међутим, претпоставка коју је изнео Пантелија Срећковић да се ради о архијереју српског порекла није одржива.⁵⁸ Да је тако, тешко да би из своје епархије отишао у митрополију у Тесалији. Граница Кнежевине Србије била му је близу, а аутономна црква у њој у канонском јединству са Васељенском патријаршијом па би, да је био Србин, Ананије пре одлучио да оде у ослобођену Србију, а не на простор насељен Грцима под непосредном османском влашћу. Након регулисања нове границе Кнежевине Србије према Османском царству, стање се стабилизовало, а томе је значајан допринос дао и митрополит Ананије.

Поред тога, он је у Призрену, где му је било архијерејско средиште, саградио и нов митрополитски конак уместо старог. Нови конак је по његовом одласку продат, па су све до времена каснијег митрополита Мелентија за митрополитску резиденцију коришћени стари објекти при цркви Светог великомученика Георгија.⁵⁹

Након Ананија, нови рашко-призренски митрополит био је Герман, који се кратко задржао на челу митрополије. У време његове управе дошло је до већег сукоба централних власти са локалним арбанашким првацима, што се лоше одразило и на положај православних поданика. По мишљењу Петра Костића, митрополит Герман није могао да се носи са тим проблемима, и 1837. године се вратио у Цариград.⁶⁰ Међутим, разлог његовог одласка у престоницу био је тај што је изабран за синодског митрополита. То се види из Кодекса Велике цркве, односно из синодских одлука. Његов последњи помен је из 1838. када је, као члан Светог Синода, потписао *акт о присаједињењу острва Астипалеје епископији Лернинској*.⁶¹

Митрополита Германа наследио је Синексије, који му је можда претходно био викарни епископ. То не би било необично, јер је епархија била велика, и простирала се од Јадранског мора и Скадра до Призрена и Новог Пазара. Међутим, нема непосредних доказа о томе.⁶² Синексије је оставио лош траг у епархији. Епархиоти су се на њега жалили да је глобио народ како је и колико је могао, да је неканонски давао *распусна писма* (развод брака) и рукополагао свештенике. На челу митрополије Синексије је остао до 1840, када га је наследио митрополит Игњатије.⁶³

У време Игњатијевог доласка на чело Рашко-призренске митрополије, у Османском царству покрећу се реформски процеси, који ће до 1876, када је

⁵⁷ У Архиву САНУ у Сремским Карловцима сачувано је писмо митрополита Ананија упућено митрополиту Стратимировићу, у коме га обавештава о појединостима спора око наслеђа хиландарског проигумана Јоаникија, родом из Призрена, који је умро 1832. у Новом Саду. У овом писму митрополит Ананије навео је и своју пуну архијерејску титулу, која је гласила *Архиепископ и митрополит Светорашки и призренски и скендеријски и прочих. Митрополит Ананије карловачком митрополиту Стратимировићу 8 (20) новембра 1832, АСАНУК, фонд Б, 93/1832.*

⁵⁸ Срећковић, *нав. дело*, 4.

⁵⁹ Костић, *нав. дело*, 13.

⁶⁰ Исто, 14.

⁶¹ Д. Анастасијевић, *Кроз једну збирку новијих аката Царградске патријаршије о њеним епархијама*, Богословље VIII, свезак 2, Београд 1933, 117; Вуковић, *нав. дело*, 131.

⁶² Костић, *нав. дело*, 14.

⁶³ *Нав. место*; Вуковић, *нав. дело*, 457.

донет Устав, у значајној мери утицати на модернизацију државе и формално изједначавање грађанских права припадника различитих вера. Свеобухватне реформе, под општим именом Танзимат, прокламоване су 1839. године хатишерифом из Гилхане. Те године, међутим, ништа значајније није решено.⁶⁴ Танзимат је, заправо, био само проглас о намери да се реформе изврше, а то је било могуће само доношењем одговарајућих закона и уредби, и њиховим сталним допуњавањем до 1876, јер правно наслеђе на које би се реформатори ослонили, сем исламског верског права са којим је задржана веза, није постојало. Нису све области Османског царства и све области друштвеног живота подједнако успешно реформисане. Утицај реформи ширио се у облику концентричних кругова око престонице, који су бивали све слабији што се даље ишло ка европској периферији царства. Реформе су добро примљене и спроведене у грчким и бугарским областима, док су у Босанском и у Херцеговачком пашалуку наишле на отпор, који је експедицијом из 1850. године сломио Омер-паша Латас. Када је о појединим питањима реч, најуспешније је реформисана војска, затим трговина, а државна управа знатно слабије. Међутим, хришћанима су дата шира права у слободнијем отварању школа, обнављању старих и градњи нових цркава.⁶⁵ То ће се временом показати као веома важна законска могућност и за покретање рада Призренске богословије.

Митрополит Игњатије се у српској средини ослањао на страни, иако православни, прогрчки цинцарски елемент, као и на османску власт. Његови поступци према Србима би се могли описати као немилосрдни фискализам, којим је одбијао вернике од цркве. У погледу односа према њима, био је апсолутна супротност свом сународнику, бившем рашко-призренском митрополиту Ананију. Тада је забележена и појачана исламизација у области Сиринићке жупе.⁶⁶ Игњатије је стекао велико богатство. Локални Срби нису успевали да га смене, јер су правили грешке у остварењу те намере. Тако су, на пример, у жељи да Кнежевина Србија код османских власти и Патријаршије посредује у тој замисли, у Београд послали Симу Михаиловића, човека блиског кнезу Милошу Обреновићу, у време када је на српском престолу био кнез Александар Карађорђевић. Тек касније, преко Константина Николајевића, српског капућехаје у Цариграду, Патријаршија је била упозната са проблемима у митрополији. Међутим, како због заштите појединих утицајних митрополита Игњатије није био смењен, то је на капућехајин захтев учинила сама османска власт 1849.⁶⁷

Игњатија је заменио митрополит Партеније, Грк са острва Самос, који није знао српски језик, а постао је познат по несхватљивом и нехришћанском

⁶⁴ Д. Еремеев – М. Мейер, *История на Турция в средните векове и ново време*, София 1998, 226–227.

⁶⁵ На школска питања непосредно се односио *Органски закон за народно образовање*, донет 1868, који је предвиђао обавезно и бесплатно школовање. *Исто*, 230. Иако није примењен у пракси, јер су хришћанске школе зависиле од добротвора, цркве и родитеља самих ученика, он је био правна основа за отварање све већег броја школа.

⁶⁶ Костић, *нав. дело*, 14–15. За то, међутим, митрополит Игњатије није могао бити примарни кривац, јер се радило о околностима у којима су појединци исламизацију видели као спас породица од безакоња локалних арнаутских првака, са којима је и централна власт имала велике проблеме.

⁶⁷ *Исто*, 15–16.

наређењу да се из цркве Светог великомученика Георгија уклони надгробна плоча првог рашко-призренског митрополита Јоаникија. Петар Костић у свом делу даје и занимљив Партенијев физички опис, наводећи да се радило о развијеном, крупном човеку у годинама. Исти аутор тврди да је са својом најближом околином није увек понашао сагласно свом митрополитском достојанству.⁶⁸ Партеније је ипак показао одређену бригу о црквеношколским питањима, тражећи да се обезбеди да се настава за православне Србе у Скадру организује на српском језику, и да је изводе учитељи Срби који су били османски поданици, а не странци.⁶⁹ Како није редовно измиривао своје обавезе према Патријаршији, митрополија му је 1854. године одузета. Свети Синод му је за боравиште одредио манастир Метеори, у коме је и умро.⁷⁰

На рашко-призренски архијерејски престо је 21. јула (2. августа) 1854. дошао митрополит Мелетије, који је у том тренутку имао 30 година.⁷¹ Овај архијереј завршио је угледну патријаршијску академију на Халки, а због доброг образовања стеченог систематским школовањем, као и односа према повераваним дужностима, веома брзо је напредовао у црквеној јерархији. Тврдња Петра Костића да је митрополит Мелетије добро и често служио литургију на црквенословенском, сасвим је тачна.⁷² Он је тај језик учио на Халки као обавезан, а често су га предавали и професори Словени.

Како наводи Петар Костић, у време од 1861. до 1862. Мелетије је боравио у Цариграду, или као заступник патријарха или као члан Светог Синода.⁷³ Међутим, из извора које је објавио Драгутин Анастасијевић, јасно се види да је Мелетије био синодски митрополит све до 1864.⁷⁴ Из тог периода Мелетијеве управе потиче и једна од ранг-листа митрополија Васељенске патријаршије, која је сачињена јануара 1862. године. У њој је Рашко-призренска митрополија била на 55 месту, а њен митрополит носио је титулу *Рашко-призренски, пречасни и егзарх Горње Мезије*.⁷⁵ Поредак митрополија у Васељенској патријаршији зависио је од њиховог угледа, старости и традиције које су имале, али пре свега од броја верника. Зато овај податак посредно указује и на демографске промене које су се временом одвијале у Рашко-призренској митрополији, на које су утицали како исламизација, тако и досељавање муслиманских Арбанаса. И док су Сарајевска и Обједињене Рашка и Призренска крајем 18. века имале приближна новчана задужења, а тиме вероватно и број хришћанских домова, ситуација се очигледно значајно променила за

⁶⁸ Исто, 16.

⁶⁹ Исто, 18–19.

⁷⁰ Вуковић, *нав. дело*, 394.

⁷¹ Костић, *нав. дело*, 19.

⁷² Костић такође истиче и то да је овај архијереј у младим годинама показивао велику строгост, понашајући се слично својим претходницима, али да је временом бивао све блажи. Исто, 19–20. Мелетије је у времену од 1862. до 1864. сигурно био синодски митрополит, јер је у том својству потписао бројне синодске одлуке. Анастасијевић, *нав. дело*, 120–122.

⁷³ Исто, 19–20.

⁷⁴ Мелетије је у времену од 1862. до 1864. сигурно био синодски митрополит, јер је у том својству потписао бројне синодске одлуке. Анастасијевић, *нав. дело*, 120–122.

⁷⁵ У истом акту Сарајевска митрополија рангирана је као 20, Херцеговачка као 57, Нишка као 65, Нишавска (Пиротска) као 67, а Зворничка као 69. Анастасијевић, *нав. дело*, 119.

непуних 70 година. Док је Сарајевска митрополија рангирана као двадесета, Рашко-призренска је остала знатно иза ње, на 55. месту. Иза ње нису много заостајале и територијално знатно мање митрополије, Нишка, Нишавска и Зворничка, али је у њима православно словенско становништво било апсолутно доминантно.

Петар Костић био је мишљења да је Мелетије боравио у Цариграду и у времену од 1872. до 1875. због парнице међу Гогама – Цинцарима и Србима око старе цркве Светог Спаса.⁷⁶ Тај спор ипак није могао био једини разлог дугог боравка у Цариграду, па се може претпоставити да је и у том периоду он био синодски митрополит.

У време Мелетијеве управе, 1864–1865, Дечански манастир имао је велике проблеме са Арбанасима који су живели око њега и често га пљачкали, отимајући стоку и палећи зграде. Манастир је због тога тражио и добио дозволу локалног ђаковичког мудира да се сагради заштитни зид, али је 1866, након убиства једног мајстора, кадија из Ђаковице наредио да се започети део сруши и радови обуставе, што је и учињено почетком октобра те године. За Дечане је једини начин да се обезбеди мир био плаћање арнаутским суседима да не дирају манастир, па чак и њиховом поглавару Халил-аги, који је првобитно управо због тога био хапшен.⁷⁷ О проблемима Дечанског манастира митрополит Мелетије обавестио је писмом од 13 (25) марта 1868. карловачког митрополита и српског патријарха Самуила Маширевића, замоливши га да допусти јеромонаху Рафаилу из овог братства да у Карловачкој митрополији сакупља милостињу. Слично писмо са молбом за помоћ, такође адресирано на патријарха Самуила Маширевића, послало је и дечанско братство 1 (13) априла 1868, очигледно у договору са митрополитом Мелетијем.⁷⁸ И хронолошки размак између ова два писма потврђује усклађеност деловања митрополита Мелетија и дечанског братства. У писму манастирског братства замимљиво је и то да се, поред осталог, указује и на прозелитску делатност римокатоличких мисионара.⁷⁹ Да њихово помињање није било случајно, потврђују и други извори настали касније, попут писма архимандрита Саве Дечанца српском митрополиту Михаилу од 2 (14) фебруара 1890, у коме их он назива *Штросмајеровим агентима*.⁸⁰

⁷⁶ Костић, *нав. дело*, 19; Марковић Новаков, *нав. дело* 80.

⁷⁷ Јастребов, *нав. дело*, 56–57.

⁷⁸ У писму манастирског братства патријарху Самуилу Маширевићу се, између осталог, наводи и следеће: „Но будући да су овој Св[етој] обитељи сва добра одузета и Арнаутима притиснута да није ништа остало није, чим смо ми и принуђени ићи по народу изискивати милостињу, које када не би било ова Св[ета] обитељ не би се никако могла одржати кроз толико несрећна и пре[т]ужна времена, па ни сада. Магда је најопсадније наступило време, јербо народ је сасвим осиротио, насилија све то већа, добра сва одузета, приходи мали расходи превелики, тако да нам никако није могуће одржати се и сачувати овај Св[ети] дом, Тога ради припадамо смирено братство овог Св[етој] дома ка Вашој свјатости најпокорније молећи и Вашу Св[ету] десницу љубећи, да би се Ваша свјатост смиловала излити свој Св[ети] благослов на ову Св[ету] обитељ и притећи јој у помоћ у овому осудном времену и крајњој нужди, и саизволила допустити нашем брату, јеромонаху Рафаилу, кога упућујемо ка Вашој свјатости проћи по Вашем народу ради милостиње, да се не би запустио овај Св[ети] споменик Ваши[х] праћедова. Радосављевић, Два писма о прикупљању помоћи за манастир Дечани из 1868“, *Братство XV*, Београд 2011, 107–117.

⁷⁹ Исто, 113.

⁸⁰ Батаковић, *Мемоар Саве Дечанца о Високим Дечанима*, Мешовита грађа 15, Београд 1986, 124.

Гласине које су се повремено шириле о наводном Мелетијевом недолжном животу нису биле проверене, али су у једном тренутку створиле услове да он буде смењен, а на његово место буде постављен митрополит новоосноване Бугарске егзархије. Због тога је дипломатија Кнежевине Србије узела активно учешће у настојањима да митрополит остане на свом положају. Филип Христић, српски капућехаја у Цариграду, добро је извршио постављени задатак, и Мелетије је остао рашко-призренски митрополит.⁸¹

У Мелетијево време је 1871. године отворена Призренска богословија, најзначајнија просветна установа српског народа на просторима Старе Србије. Као митрополит, он је благословио њен рад.⁸² Митрополит Мелетије имао је велике заслуге за опстанак православних Срба на просторима његове митрополије, и поред тешких услова у којима су живели. У својој епархији остао је у сећању и као велики добротинитељ. Приштинској цркви поклонио је кућу, у којој је касније био српски конзулат. Године 1880. благословио је рад Друштва „Свети Сава“ и новчано га помагао, а Београдској богословији дао је прилог од 180 турских лира у злату за *усавршавање црквеног певања*. Пред смрт је завештао и део новца за отварање врата са северне стране у порту цркве Светог Георгија у Призрену. Влада Краљевине Србије одликовала га је Орденом Светог Саве I степена.⁸³ Митрополит Мелетије умро је 27. августа 1895. године. Сахрањен је у старој цркви Светог Георгија у Призрену. На челу Рашко-призренске митрополије био је 41 годину.

Године 1875. устанком Срба у Босни и у Херцеговини почела је Велика источна криза, која ће се окончати Берлинским конгресом 1878. Након рата вођеног од 1876. до 1878. против Османског царства, Кнежевина Србија добила је државну независност и територијално проширење. То ће утицати и на црквене прилике на Косову и Метохији, јер ће Краљевина Србија имати пун дипломатски капацитет да на Порти интервенише у корист својих сународника. Стање цркве у тим крајевима се, међутим, није значајније променило све до Првог балканског рата 1912. и њиховог ослобођења од османске власти.

Извори и литература

Извори

Необјављени

Запис књиговесца Вула Стојановића из 1824, Литургија из 18. века, Ризница цркве у Гусињу.

Пећки манастир, дуборез, ризница Цркве у Гусињу.

Митрополит рашкопризренски и скендеријски Ананије карловачком митрополиту Стратимировићу 8 (20) новембра 1832, АСАНУК, фонд Б, 93/1832.

⁸¹ Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве II*, Београд 1991, 440; *Писма Јована Ристића Филипу Христићу од 1870. до 1873. и од 1877. до 1880*, Београд 1931, 190.

⁸² Марковић Новаков, *нав. дело*, 22–23.

⁸³ Костић, *нав. дело*, 21; Вуковић, *нав. дело*, 315; Слијепчевић, *нав. дело*, 441.

Објављени

- Алексијевић Димитрије, *Прилози за историју српске цркве*, Весник СЦ за 1908, Београд 1908, 295–299.
- Исти, *Прилози за историју српске цркве*, Весник Српске цркве за 1909, Београд 1909, 753–762.
- Анастасијевић Драгутин, *Кроз једну збирку новијих аката Царградске патријаршије о њеним епархијама*, Богословље VIII, свезак 2, Београд 1933, 109–123.
- Батаковић Душан, *Мемоар Саве Дечанца о Високим Дечанима*, Мешовита грађа 15, Београд 1986, 117–136.
- Дечански споменици*, скупио и издао архимандритъ дечански Серафимъ Ристићъ, Београд 1864.
- Радосављевић Недељко, *Књажевска канцеларија, Ужичка нахија (1831–1839), књига друга (документи)*, Београд / Ужице 2006,
- Исти, *Два писма о прикупљању помоћи за манастир Високи Дечани из 1868*, Братство 15, Београд 2011, 107–116.
- Стојановић Љубомир, *Стари српски записи и натписи 2*, Београд 1903.
- Исти, *Стари српски записи и натписи 3*, Београд 1905.

Литература

- Батаковић Душан, *Дечанско питање, друго допуњено издање*, Београд 2007.
- Исти, *Косово и Метохија, историја и идеологија, друго, допуњено издање*, Београд 2007.
- Вуковић Сава, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд – Подгорица / Крагујевац 1996.
- Гавриловић Славко, *Ка српској револуцији*, Историја српског народа IV/1, Београд 1986, 351 / 431.
- Гарић Гордана, *Захарије Дечанац*, Српски биографски речник 3, Нови Сад 2007, 850–851.
- Еремеев Дмитрий – Мейер Михаил, *История на Турция в средните векове и ново време*, Софија 1998.
- Јастребов Степановић Иван, *Податци за историју српске цркве*, Београд 1879.
- Кемура Сејфудин – Ћоровић Владимир, *Прилози за хисторију цркве у Босни и Херцеговини у XVIII и XIX стољећу*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини 24, Сарајево 1912, 418–442.
- Марковић Новаков Александра, *Православна српска богословија у Призрену (1871–1890)*, Ниш 2011.
- Милићевић Милан Ђ., *Прилози за историју Рашке митрополије*, Споменик СКА X, Београд 1891, 19–24.
- Костић Петар, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у веку (са успоменама писца)*, Београд 1928.
- Писма Јована Ристића Филипу Христићу од 1870. до 1873. и од 1877. до 1880*, Београд 1931.
- Радосављевић Недељко, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739–1804*, Ваљево 2000.
- Исти, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831, управа Васељенске патријаршије*, Београд 2007.

Исти, *Вести о Православној цркви у Босанском пашалуку у извештајима кнезу Милошу из Ужичке нахије и Ужичког окружја (1816–1839)*, Зборник Матице српске за историју 74, Нови Сад 2007, 105–116.

Исти, *Шест портрета православних митрополита 1766–1891*, Београд 2009.

Слијепчевић Ђоко, *Историја Српске православне цркве I*, Београд 1991.

Исти, *Историја Српске православне цркве II*, Београд 1991.

Срећковић Пантелија, *Владике – фанариоти Рашко-призренске епархије 1818–1854. године*, Београд 1881.

Ђоровић Владимир, *Историја Срба*, Београд 2004.

Чубриловић Василије, *Развитак сеоске самоуправе у Србији и борбе с Турцима*, Историја народа Југославије II, Београд 1960, 1270–1299.

Nedeljko V. Radosavljević

ECCLESIAL CONDITIONS IN OLD SERBIA FROM THE ABOLITION OF THE PEĆ PATRIARCHATE TILL THE GREAT EASTERN CRISIS (1766–1878)

Summary: During the period of time from the abolition of the autocephaly of the Peć Patriarchate in 1766, till the completion of the Great Eastern Crisis in 1878, the church organization in Old Serbia has undergone major changes. In terms of administrative, it became a part of the most prominent local Orthodox Church – the Ecumenical Patriarchate. The diocesan structure also changed, as the Prizren and Raška Metropolises united into the Raška-Prizren Metropolis. In its area, the position of Orthodox citizens was more difficult than it was in other regions inhabited by the Serbian people. After 1690, there was a small number of Islamized Serbs in Kosovo and Metohija, and then a mass immigration of the Arbanasi occurred, which significantly changed the demographic structure. Weak central government gave way to a variety of illegal acts of violence towards the Orthodox citizens. In that period, there were eleven different Metropolitans in the Prizren, Raška and Raška-Prizren Metropolis. The Ecumenical Patriarchate has also appointed two Metropolitans of Serbian nationality at the crucial period for the Raška-Prizren Metropolis which contributed to the existence of the believers in this area and reduced Islamization. Metropolitans Ananias and Meletius, who had a great reputation among the believers, stood out from the Metropolitans of Greek origin. At the time of Metropolitan Meletius, the Prizren Seminary, the most significant Serbian educational institution in Old Serbia, began working. The boundaries of the Metropolis have not been changed only in times of peace. In 1833, its part in Stari Vlah was annexed to the Principality of Serbia, as it had been instructed to the Ottoman Empire by the peace agreement in Jedrene in 1829. After the Principality of Serbia gained its state independence in 1878, the condition of survival of the Raška-Prizren Metropolis also partially changed, because independent Serbia could act more significantly in diplomacy at the Constantinople authorities in protecting its citizens.

Key words: the Raška-Prizren Metropolis, the Ecumenical Patriarchate, the Ottoman Empire, Orthodoxy, Metropolitans, monasteries, believers.